

Fragmentace Evropy jako bezpečnostní hrozba Evropa 2010: prognóza a skutečnost

Podíváte-li se, jak je organizován svět, tak je zřejmé, že se tak děje kolem superstátů. Pokud Evropa, která je originální a nejde vývojem státu, nebude mít schopnost v některých oblastech jako superstát působit a mít tu sílu, no tak, jak říkal Kollár: Co z nás Slávů bude o sto roků?

Bývalý eurokomisař Vladimír Špidla [1]

Na rozdíl od skutečnosti prognostické scénáře Evropa 2010 nepředpokládaly vznik ekonomické krize, série teroristických útoků, změnu obranných armád na expediční jednotky. Objevují se symptomy fragmentace Evropy, jež mohou představovat zárodky možných mocenských bloků. Jaký tedy mají význam bezpečnostní a ekonomické scénáře? Jejich smysl vzniká porovnáním skutečného vývoje s jeho variantními možnostmi. Autor nabízí řadu témat k zamyšlení zvláště pro ty, co působí v nejvyšší politice.

Právě o konstituování Evropy jako srovnatelného soustátí schopného vzdorovat velmocensky silným Spojeným státům, Číně, Rusku, Indii, Brazílii a dalším velkým zemím, z nich čtyři poslední spolu s Jihoafrickou unií vytvořili BRICS, aby ještě víc posílily své postavení, aktuálně a akutně jde zvláště po finanční a ekonomické krizi, které silně zasáhla i Evropskou unii a eurozónu. Týká se to jak ekonomiky a sociálních problémů, tak logicky i evropské a euroatlantické bezpečnosti. Nepodaří-li se tuto krizi překonat, dojde-li k fragmentaci Evropy, může její rozpad znamenat i bezpečnostní hrozbu. Takový cíl si klade i toto zamyšlení. Předpokládal vůbec někdo takový vývoj?

Zamýšlíme-li se nad věrohodností nebo spíše úspěšností, správné předpovědi většiny dosavadních prognóz, je dostatek důvodů pro skepsi. Přesto je dostatek argumentů pro to, aby se prognostika dále rozvíjela a byly zpracovávány nové prognózy, zvláště v oblasti bezpečnostní politiky, a to pro výrazné změny v bezpečnostní situaci ve světě, v Evropě a závisle na tom v České republice. Měly by především varovat před nepříznivým vývojem. Praxe ukazuje potřebu vytvářet si nejrozmanitější představy o bezpečnostní budoucnosti a na jejich základě odhadovat pravděpodobnost uskutečnění různých alternativ a variant budoucího vývoje, protože jen tak lze na základě nejlepší z nich vědomě působit v jejím duchu na strategické rozhodovací procesy a veřejnou politiku. Přitom si musíme být vědomi, že budoucnost v oblasti evropské bezpečnosti se nedá pro neúplné a zkreslující informace o minulých a přítomných dějích předvídat přesně.

Budoucnost není jednoznačně determinovaná a už vůbec ne predestinovaná, a proto ani neexistuje jen jedna jakási objektivní trajektorie vývoje a jeho nevyhnutelnost. V tom je i jistý optimismus, že budoucnost lze určitým způsobem ovlivnit, dojít alespoň zčásti k vytyčenému cíli nebo eliminovat či zčásti předejít, minimalizovat dopady identifikovaných bezpečnostních hrozeb. Mnohé závisí na politické vůli. S nutností zpracovávat

bezpečnostní prognózy je spojena i povinnost ty dosavadní kriticky vyhodnocovat. Nejen pokud jde o novelizaci evropských a českých bezpečnostních dokumentů, ale také při participaci na tvorbě nové strategické koncepce Severoatlantické aliance.

Útěk od civilizace zpět k pouhé národní kultuře, k náboženství, k obraně lokálních identit jako posledního útočiště před nesrovnatelností globálních procesů, jimž evropská civilizace neumí dát žádný smysl, zoufalá potřeba solidarity a sjednocující tradice – to vše jsou rozhodující tendence nového tisíciletí.

Václav Bělohradský,
Nesamozřejmé národy, samozřejmá Evropa [2]

Evropa 2010

V Útvary perspektivních studií Evropské komise byla v roce 1999 jako výsledek dvouletého analytického, syntetického a prognostického úsilí osmi desítek odborníků zpracována vize o budoucnosti našeho kontinentu pod stručným názvem Evropa 2010. [3] I když byly na obsah a úroveň scénářů Evropa 2010 různé názory, bylo důležité je znát, měly jistý vliv na rozhodovací procesy evropských a světových institucí a jiné podobné práce. V úvodu je metodologická poznámka autorů: „Scénáře jsou svou podstatou fiktivní. Pokud autoři projeví příliš velkou, nebo naopak příliš malou představivost, padá odpovědnost pouze na jejich hlavu. Jejich názory ani představy nelze považovat za stanovisko Evropské komise.“

O svízelnosti jejich úsilí svědčilo, že jako motto si zvolili výrok Argentince Jorge Luise Borgese, jednoho ze zakladatelů tzv. magického realismu v literatuře: „Každá epocha je epochou přechodu. O budoucnosti, či spíše o budoucnostech, víme pouze jediné: nebude vypadat jako současnost.“ Tak tomu i v následujících deseti letech bylo. Autoři vycházeli z obecného soudu, že Evropa je na začátku třetího tisíciletí před mnoha problémy. Jednou z jejich příčin byla rychlá změna společenských hodnot a tradic. To vyžadovalo i rychlejší a kvalifikovanější reakce na jejich řešení, tudíž optimalizaci rozhodovacích procesů, zvláště na vyšších úrovních. Tomu neodpovídala kvalita analytických a prognostických činností.

Cílem projektu Evropa 2100 bylo vytvořit soubor studií koherentních a k přemýšlení provokujících představ o budoucnosti Evropy. Jako zdroj problémů autoři uváděli hrozby a možnosti nových technologií. I když o tom nikdo nepochybuje, svědčí to o jistém redukcionismu, eliminaci ideových a kulturních trendů, což se promítá do celé práce. Změny v hodnotové orientaci jsou obdobně determinovány především přechodem k informační společnosti. K ní byly i vytvořeny převážně jen technologické předpoklady, ne získány podněty a programy, jak využít informace k modelování společenských aj. procesů a podkladů k rozhodování.

Veřejná politika a její vedení, jak ukazuje i situace u nás, je přitom stále složitější. Tím spíše závisí její efekt na schopnosti pracovat s množstvím informací, interpretovat je z nejrůznějších úhlů pohledu, zvláště axiologických, politických, demografických, environmentálních a sociálních, neustále aktualizovat veřejně politické cíle, aby účinně reagovaly na probíhající změny. K tomu je nutné získat přesnější představu o tom, jak na sebe vzájemně působí nejvlivnější trendy, strukturální prvky, ideologie a výsledky

politiky. Autoři se speciálně zabývali i charakterem bezpečnostních trendů: „...vznik nových bezpečnostních hrozeb je odlišné povahy v tom smyslu, že jsou převážně důsledkem událostí způsobených člověkem, dochází k nim v určitém časovém momentu, a mohou proto být politickými rozhodnutími ovlivněny snáze.“

Objevovaly se nové bezpečnostní hrozby. Byl patrný posun od konfliktů mezistátních (v roce 1997 jen jeden) k vnitrostátním (v témže roce jich bylo zaznamenáno 25) a nevojenského rázu. Převažovaly etnicky definované konflikty o legitimitu. Bylo to způsobeno i několikanásobným růstem počtu států (za 150 let ze 44 na 191). To bylo v rozporu s globalizací a s regionální integrací. Lze namítnout, jak se to i děje, že usilování o superstát je ve zjevném rozporu s dosavadními trendy, jež jsou důsledkem přirozeného společenského vývoje podmíněného národností. Jakkoli vytvořený superstát bude dříve nebo později konfrontován s popsáním trendem, sice možná předejde mezistátním konfliktům, jejichž pravděpodobnost je už nyní, bez něho, nízká, zato bude spolehlivě postaven před řešení vnitrostátních konfliktů nejrůznější povahy, které by bez něho vůbec nevznikly. Je však zřejmé, že vznik superstátu není zatím diktován ani ne tak bezpečnostně jako ekonomicky, environmentálně a sociálně. V tu dobu vzniklo nejvíce konfliktů v postkomunistickém prostoru.

Globalizace a konec studené války vytvořily prostor pro internacionalizaci a zintenzivnění organizovaného zločinu, a to především na Východě. Nadále se zvyšovala nerovnost mezi bohatými a chudými zeměmi. Zatímco v roce 1965 byl průměrný příjem na hlavu v průmyslových zemích G 7 dvacetkrát vyšší než v sedmi nejchudších zemích, v roce 1995 to bylo cca čtyřicetkrát, nyní je to 1 : 87. Přitom z bezpečnostního hlediska z historie víme, že ozbrojené konflikty vznikaly mj. pro nerovnoměrný ekonomický vývoj, který nadále trvá, jakkoli se jej EU snaží eurofondy zčásti mírnit. [4]

Diferenciační proces probíhá pro málo korigovanou tržní ekonomiku v jednotlivých zemích nadále.

Metodologie scénářů

Vzhledem k tomu, že i u nás je tvorba scénářů stále frekventovanější aktivitou, a to nejen ve vědecko-výzkumné oblasti, ale např. i ve vládní exekutivě (např. krizové scénáře Ministerstva financí ČR), všimněme si i metodologie prezentovaných scénářů.

Scénáře autorů Evropy 2010 jsou koncipovány jako obrazy budoucnosti s kladnými a zároveň zápornými rysy, a to bez hodnotících soudů. Nejsou to tudíž projekce budoucnosti a predikce pravděpodobnosti určitého efektu. Obsahují proto v sobě tvořivou potencialitu překonat obecný lidský odpor ke změnám a vnímat je jako individuální a skupinovou příležitost uplatnit se a schopnost vyhnout se hrozbám, dát přednost některému ze scénářů.

Útvar perspektivních studií EU vypracoval k tvorbě kvalitativních scénářů specifickou metodologii. Metodu nazval *Utvářející aktéři – utvářející faktory*. Je to pokus vnést do procesu uvažování kauzalitu. Konstrukce scénářů se skládala ze dvou navzájem provázaných samostatných stupňů řešení, které vedou ke dvěma různým výsledkům. V první fázi se vytvářely dílčí scénáře ke specifickým tématům, ve druhé fázi byly dílčí scénáře integrovány do výsledných globálních scénářů, jichž je pět. Témata dílčích scénářů obsahující okolnosti rozhodující pro budoucnost Evropy a její postupnou integraci. [5] V konkrétních scénářích se i pět klíčových témat dále štěpilo. [6]

Při práci na těchto tématech byly respektovány zásady týmové práce, aby byl co nejvíce využit intelektuální a tvořivý potenciál spolupracovníků na scénářích. V pracovní skupině zabývající se ekonomickou přizpůsobivostí se zpracovávaly scénáře k třinácti aktérům a faktorům. [7] Ke každému aktéru a faktoru bylo zpracováno tři až pět různých výpovědí. Do výběru se dostala jen část aktérů a faktorů. [8] Komparativní analýza srovnávající scénáře s realitou po deseti letech by byla přinejmenším dvojnásobně rozsáhlejší než samotná prognóza. Proto jsou uvedeny jen její nejdůležitější výsledky.

Výchozí předpoklady

Autoři považovali scénáře za kvalitativní výpovědi, zakládali je na subjektivních představách, ale zároveň se opírali o řadu objektivních údajů, a zvláště budoucích trendů, jakkoli z hlediska pravděpodobnosti uskutečnění rozdílných, které shrnuli v kapitole Co víme o budoucnosti. Řadu těchto informací jsme znali, některé však byly nové. Jádrem úvah práce na scénářích byla technologie a produktivita. Patrný byl růst informačních a komunikačních technologií, ale také biotechnologií a nových materiálů. Vzrostly tím možnosti využívat informace k efektivním ekonomickým aktivitám všeho druhu i možnosti vlastní výroby.

Nepromítalo se to však do výraznějšího růstu HDP. Ani nebyl patrný lineární vliv nákladů na vědu a výzkum na tento růst. Docházelo tu pravděpodobně k jistému zpoždění účinků. Pro další vývoj byl proto spíše charakteristický (sic!) setrvalý růst HDP. Nedostatečné využití disponibilních technologií bylo věcí kapitálu i řízení. To výrazně souviselo se společenskými trendy a hodnotami. Mnohé tradiční rysy evropských společností se změnily. Období po druhé světové válce představovalo pro západní Evropu po úspěšné poválečné obnově rozvojovou éru spojenou s nebývalým blahobytem, kterou ovlivnila realizace Beveridgeova poválečného Plánu sociální bezpečnosti, sociálně tržní ekonomika a sociální stát, na což měla paradoxně vliv i existence tzv. světové socialistické soustavy.

Sociální stát byl logicky v rozporu s liberálními principy. Zároveň došlo k posunu k nukleární rodině, ale i ta se rozpadala. Konzumentský způsob života byl vykupován za cenu ústupu od tradičního způsobu života a posílení univerzálního individualismu a úpadku respektu k autoritám. Charakteristickým rysem západoevropského vývoje byla zvyšující se úroveň vzdělání. V mnoha zemích se počet mladých lidí s vyšším středním vzděláním mezigeneračně zvýšil až dvojnásobně. Na středních a vysokých školách bylo zhruba stejně mužů i žen. Handicapem byla ekonomická situace rodiny a vzdělanostní úroveň rodičů. Práce i přes svázanost s výdělkem byla více spojována s osobním seberozvojem a sociální integrací.

Tento trend byl u nás patrný, jak ukázaly sekundární analýzy výzkumů sociálního klimatu, i za minulého režimu. V západní Evropě se měnil i postoj k zastupitelské demokracii. Občané méně chodili k volbám a dávali přednost formám, kde mají větší možnosti participace. Vedle tradičních politických hnutí se jako páter občanské společnosti vytvářely nevládní organizace. Vznikaly i strany zaměřené k řešení jediného vážného problému, např. ekologie, či politické iniciativy vůči praxi existujících politických stran. Prosazovaly se hodnoty nově nastupujících generací. Upadalo společenské postavení tradičních náboženství jako částečně důsledek fragmentace

společnosti a tradičně definované autority. Lidé hledali alternativní vyjádření své víry. Šířily se i náboženské sekty.

Vážným problémem byly důsledky konzumentského způsobu života na životní prostředí. Zátěž životního prostředí odrážela nerovnováhu mezi tím, co lidé spotřebovávali, a tím, co jim přírodní systém mohl poskytnout. Promítala se do toho výrazná nevyváženost ve spotřebě.

Scénáře

Scénáře jsou popsány podrobně, jejich charakteristika proto není jednoduchá, hrozí nebezpečí redukce informací a poznatků, která se poté může promítnout do komparativní analýzy srovnávající prognózu se skutečností. Naštěstí samotní autoři nekoncepovali scénáře jako komplexní. Přesto jejich charakterizace má naznačit hlavní variantní směry uvažování odborníků o budoucnosti, a jak dalece korespondovaly s naší situací a především s evropskou situací po deseti letech.

Vítězné trhy

Americký prezident na Valném shromáždění OSN označil 21. století jako „vítězství obchodu nad válkou“. Industrializované země se vrátily i přes prohlubující se sociální diferenciaci k plné zaměstnanosti a Evropa díky novým technologiím dohnala Spojené státy. Sociální stát však ztrácí dech. Scénář prezentoval neoliberální pohled na vývoj Evropy.

Pokud jde o bezpečnost, lze uvést: Nehrozí mezistátní konflikt většího rozsahu ani vnitrostátní konflikt, který by musel být řešen vnější (mezinárodní) intervencí. Řada rizikových faktorů je eliminována všeobecnými hospodářskými úspěchy. Přibývá však řada hrozeb v nevojenské bezpečnosti (soft security), přičemž mezi nejvýznamnější lze řadit mezinárodní zločin (obchod se zbraněmi, drogami a lidmi), ilegální imigraci, terorismus a globální ekologické důsledky hospodářského rozvoje. Bezpečnostní otázky nebyly v tomto scénáři považovány za prioritní.

Tento scénář nepředvídal finanční a následně ekonomickou a sociální krizi, která se do Evropy přelila ze Spojených států (hnutí Obsadte Wall Street! a odmítnutí islandských občanů platit dluhy za stát, politiky a banky) a mnohé evropské země ji musely řešit sanací bank i firem, což si vyžádalo stamiliardy eur a některé země jako Řecko, Irsko, Portugalsko, Maďarsko, Lotyšsko, Španělsko a Itálie se dostalo na pokraj bankrotu. Neoliberální model se neosvědčil, musela po něm nastat restriktivní opatření k redukci rozpočtových dluhů.

Na druhé straně na rozdíl od prognózy nebyla odložena, ale zprvu až do otevřené krize pokračovala integrace EU. A to nejen ve finanční a ekonomické oblasti, ale opatření byla přijata i v bezpečnostní, environmentální a sociální oblasti. Integrace se rozšířila o nové členy z postkomunistických i dalších zemí. Zároveň se objevil problém „dvourychlostního vývoje“, který se na přelomu první dekády 21. století prohloubil. Oddálilo se v rozporu s očekáváním a pravděpodobně dobře přijetí Turecka a Ukrajiny, o Izraeli, Alžírsku a Libanonu nemluvě. S výjimkou Ruska a Běloruska

s jejich autoritativními zásahy do ekonomiky se v Evropě žádný jiný ekonomický model neobjevil. V rozporu s prognózou sice pokračoval rozvoj Číny, ne ale výrazněji Ruska.

Z bezpečnostního hlediska nedošlo do roku 2010 s výjimkou rusko-gruzínského konfliktu k větším mezinárodním střetům, které by musely být řešeny intervencí; to se stalo v souvislosti s arabskou krizí až v roce 2011 v Libyi.

Nepředpokládala se však série teroristických útoků, ke kterým došlo zvláště ve Velké Británii, Španělsku a Rusku. Na druhé straně to přispělo k větší vzájemné spolupráci proti terorismu. Bezpečnostní otázky se tak dostaly do popředí více, než tento scénář předpokládal. V popředí však nebyla vnitřní bezpečnost a obrana, ale účast v zahraničních misích, která z mnohých armád vytvořila expediční. Finanční krize však téměř ve všech evropských zemích vedla ke snižování vojenských rozpočtů. Potvrdila se sílící hrozba mezinárodního organizovaného zločinu a zvýšené kriminality. Dekáda se tak nestala „obdobím téměř neotřesitelné světové prosperity“, jak tento scénář předpokládal. [9]

Sto květů

Scénář prognózované období charakterizuje jako počátek participativní demokracie spjící k nestabilní rovnováze, která vede k desetiletému bezvládní. Mocnosti se snaží o stabilizaci svého vnitřního prostředí i bezprostředního okolí, eliminaci drobných konfliktů a omezování vzrůstajících hrozeb nevojenského charakteru. Zastavení procesu rozšiřování EU vede k frustraci neúspěšných žadatelů, ochladnutí vztahů s Evropskou unií, projevují se důsledky ekonomického vyčerpání a snížení tempa hospodářských reforem, což vede ke krizi důvěry a výbuchům nespokojenosti přerůstajících v politickou a sociální krizi. Roste stínová ekonomika, neziskový sektor a sousedské struktury. Dochází i k průmyslové a politické fragmentaci. Chybí jednotná zahraniční politika.

Tyto procesy oslabují úlohu EU. Střední a východní Evropa se stává oblastí dlouhodobé politické a hospodářské nestability. Nejvýznamnější bezpečnostní hrozbou je mezinárodní zločin, který se stále více zabydluje v této části Evropy a přelévá se do členských států EU.

Autoři v tomto scénáři zaměňují participativní demokracii za anarchismus vedoucí k chaosu, občanské iniciativy podle nich blokují realizaci i prospěšných rozhodnutí. Evropa naopak komplikovaným a náročným procesem přijetí Lisabonské smlouvy nastoupila cestu k lepšímu strategickému vládnutí v Evropě i k jednotnější zahraniční a bezpečnostní politice, kterou následně zkomplikovala finanční krize.

To vedlo k procesu „dvourychlostní Evropy“, což nezmenšuje vnitřní problémy mnoha zemí, zvláště postkomunistických, v nichž se projevují neúspěšné pokusy o efektivnější participaci na tvorbě a realizaci rozhodovacích procesů. Na nás jako kdyby byla přímo ušita věta: „Vlády v pravidelných intervalech vyzývaly k osobním obětím ve jménu úsporného rozpočtu.“ [10]

Výjimkou se stal již zmíněný Island, který je příkladem jednání, jak se má občanská veřejnost v krizové situaci postavit vůči nekvalifikované a ziskové politické a ekonomické moci. Politické elity se musí dostat pod tlak, mít z občanské společnosti opravdový

strach, že přijdou o své mocenské postavení a s nimi spojené benefity, když nebudou sloužit občanům, jak se ve volbách zavázaly. Není logicky jednoduché islandské zkušenosti přebírat. Jde o zemi, která reprezentuje méně než třicetinu počtu našeho obyvatelstva, leccos tam lze zorganizovat jednodušeji. Jde ale o princip, o prohlubování participativní demokracie.

Sdílená odpovědnost

V příznivém světovém hospodářském klimatu si Evropa našla způsob jak skloubit ideály solidarity a úcty k jedinci s technologickou inovací a usilováním o hospodářskou výkonnost. Prohloubila se integrace EU. Byly vyhlášeny čtyři základní principy: decentralizace, otevřenost, subsidiarita a povinnost spolupracovat. Většina z hlavních světových regionů se rozhodla pro užší spolupráci i na poli hospodářském a politickém při zvládání krizí, ochraně životního prostředí a nevojenské bezpečnosti. Vlády se soustředily především na snížení nezaměstnanosti. Mezi státy nejsou významné antagonismy či konflikty.

Evropská unie vystupuje jako významný aktér mezinárodních vztahů a aktivně prosazuje jednotnou zahraniční a bezpečnostní politiku. Udržuje korektní a partnerské vztahy s Ruskem, což se projevuje i při řešení mezinárodního zločinu, nelegální migrace apod. Rusko se tím zároveň vrací na mezinárodní scénu. Jihovýchodní Asie směřuje pod vedením Číny k vzájemnému sblížování. USA zaujaly více multilaterální přístup ke světovým záležitostem.

Tento scénář se v konfrontaci se záměry a praxí EU nejvíce přiblížil spíše žádoucí realitě, jakkoli existuje mnoho rezerv. Nepředpokládal však vznik finanční a ekonomické krize, která v řadě zemí přerostla v sociální a politickou, pádům vlád např. v Řecku a Itálii. Vedoucí představitelé zemí eurozóny, zvláště Německa a Francie, se ji pokoušeli překonávat hlubší integrací. Scénář také neanticipoval hrozbu militantního islamismu a jeho strategickými cíli v Evropě, což jistým způsobem kauzálně souvisí s vnitřní erózí demokracie. Kladný vliv měl i důraz na šíření moderních informačních technologií. Byl zčásti obnoven dialog o sociálním státu, i když nepříliš úspěšně. V rozporu s prognózou se nedařilo zastavit sociální diferenciaci, ani výrazněji aktivizovat občanskou společnost. Potvrdil se však prognózovaný vývoj Ruska, Číny a USA. [11]

Tvořivé společnosti

Největšími globálními problémy se stávají mezinárodní zločin a světová chudoba. EU se potýká s vnitřními problémy pro sociální a ekonomické disproporce a není schopna vystupovat navenek se soudržnou zahraniční politikou jako jediný aktér systému mezinárodních vztahů. Reformy položily základy nové sociální solidarity vycházející z nové etiky hodnoty člověka a individuálního naplnění a z odmítnutí materialismu a posedlosti produktivitou, které byly typické pro 20. století. Rozšíření se zpožďuje a je omezeno jen na několik málo nejlepších zemí, protože EU je zaměstnána vlastní sociální a politickou revolucí.

Politická integrace je pozastavena. Krizi se daří překonat s využitím prvků participativní demokracie a společensky prospěšnými činnostmi. Čína naráží na ekonomické potíže. Rusko je zachváčeno politickým a ekonomickým chaosem a velkou měrou se zbytku světa odcizilo.

Tento scénář jako kdyby líčil teprve zčásti a ne tak krajně kritickou situaci, která nastala koncem první dekády 21. století po vzniku finanční a ekonomické krize a již v jejím průběhu začal pokus v souladu se scénářem Sdílená odpovědnost. Evropská integrace nebyla pozastavena, naopak se dále projevovalo úsilí ji prohlubovat včetně zahraničněpolitických a bezpečnostních otázek. Negativní až katastrofické vize ve vývoji Číny a Ruska se nepotvrdily. [12]

Neklidná sousedství

Regionální mocnosti spolu vycházejí mírově, přestože mezinárodní instituce jsou velice slabé (OSN, regionální organizace). Skutečné spory se týkají pouze obchodu, především mezi EU a ekonomicky integrovaným americkým kontinentem pod vedením USA. Nejméně stabilními oblastmi světa se stávají subsaharská Afrika, Středozemí a Společenství nezávislých států. Rusko je postiženo rozpadem státní správy, ekonomickým chaosem vyúsťujícím v některých oblastech v hladomor a vzestupem vlivu organizovaného zločinu, podobná situace je i na Ukrajině a v řadě členských států SNS. EU je ohrožována teroristickými útoky a konflikty v blízkosti svých hranic, které je nucena řešit vlastními ozbrojenými silami za cenu vysokých nákladů a ztrát. Vedle toho musí zasahovat proti rozvíjejícímu se organizovanému zločinu, obchodu se zbraněmi a ilegální migraci. To vede ke zpomalení politické integrace a zastavení přijímání nových členů, militarizaci a zhoršování ekonomické situace. Jsou vytvářeny nové instituce a mechanismy pro bezpečnost EU. Jejich existence omezuje pozici stávajících orgánů EU, posiluje postavení silnějších států. Jelikož USA přenášejí svůj hlavní zájem na americký kontinent a odmítají se angažovat v evropských záležitostech, jsou Evropané nuceni zajišťovat bezpečnost kontinentu vlastními silami. Nevěští nic dobrého, když poslední scénář byl uveden zprávou, že na zasedání Evropské rady v Gdaňsku bylo rozhodnuto postavit v každém hlavním městě pomník se jmény desetitisíců vojáků, kteří od přelomu tisíciletí padli.

Dvacet let po ukončení studené války je na světě stále nejpálčivějším problémem politická nestabilita, zvláště v zemích hraničících s Evropou, a nic nenaznačuje, že by se situace v budoucnu měla zlepšit. Je to obraz budoucnosti nejvíce zajímavých vojáků. Signálem byl nárůst konfliktů pro nedostatek přírodních zdrojů. Globalizace nesplnila očekávání. Nejméně rozvinutější země se tím začaly zabývat pozdě. USA se distancovaly od Evropy. Evropa nebyla schopna koncipovat ucelenou zahraniční a bezpečnostní politiku. EU byla donucena řešit teroristickou činnost vojensky. USA účast odmítly. Válka změnila a sjednotila Evropu. Byla vytvořena Evropská rada bezpečnosti a bezpečnostních služeb. V postkomunistických zemích vznikl chaos. S ilegálními přistěhovalci vznikly nevládnutelné problémy. Východ je zejména destabilizován Ruskem

a odtud pocházejícím organizovaným zločinem. Podobná situace nastává i ve Středozeří, zejména z viny Turecka. Stále silnější postavení v politice mají náboženské strany a vojenské kruhy. Svět se štěpí na regionální bloky a sféry vlivu. USA se izolují a intervnují jen na svém kontinentu. Čína a Japonsko usilují neúspěšně o vedoucí postavení v Asii. Projevuje se neúcta k základním právům a svobodám. Evropská bezpečnostní politika má represivnější charakter. Evropané nevidí jinou možnost. Vše má vliv na špatnou ekonomickou situaci.

Je to logicky nejpesimističtější scénář, nebyl a není však nereálný. Mementem tu bylo téměř desetiletí válek na Balkáně a na Kavkazu, následně poté arabská krize. Pro bezpečnostní komunitu bylo důležité, jakými výroky byl tento scénář sycen, tzn. jaké situace jeho tvorbu ovlivnily. Tento scénář se naštěstí neuskutečnil. Nebylo sice třeba stavět pomníky desetitisícům vojáků padlých za Evropu, ale již stovkám a tisícům, kteří padli v zahraničních misích mimo evropský kontinent. Ve Spojených státech se neprosadil izolacionismus, naopak převládala preventivní bezpečnostní politika preemptivního charakteru, která vedla po 11. září 2001 k iráckému a afghánskému konfliktu. Nedošlo k revitalizaci balkánské krize, ani k hladomoru na území bývalého Sovětského svazu. Zatím se dařilo zvládat, i když se stále většími potížemi, migrační vlny z ohnisek napětí nebo z politicky, ekonomicky a sociálně málo rozvinutých států. Dále hrozilo a hrozí nebezpečí terorismu realizovaného strukturami islámského fundamentalismu a radikalismu. S výjimkou větší aktivity seskupení BRICS a Šanghajské organizace spolupráce nevznikala nová významnější ekonomická a vojenská seskupení. Vážnější roli začala sehrávat G 20. V zahraničně politické oblasti EU nedošlo k regresu, naopak měla přijetím Lisabonské smlouvy poprvé v historii své vedoucí představitelé schopné komunikovat s jinými státy. [13] Do nástupu Baracka Obamy může být světový vývojový proces v uplynulém století charakterizován následovně: po dvou multipolárních světových velmocenských modelech vedoucích ke dvěma světovým válkám nastalo téměř půlstoleté období bipolarity dvou supervelmocí – Spojených států a Sovětského svazu, které po pádu tzv. světové socialistické soustavy a rozpadu SSSR vedlo unipolaritě pod vedením Spojených států. Po nástupu Baracka Obamy a postupném oslabování leadershipu USA již v době Bushovy administrativy je v budoucnosti potenciálně možné alternativní vyústění buď znovu do multipolarity s vážnými bezpečnostními negativními důsledky či do multilaterálního světa řídicího se dohodnutými pozitivními principy vedoucími ke vzájemné důvěře a společnému řešení světových problémů.

K jistému společenskému pohybu došlo v Rusku, který se projevil zvláště aktivizací střední třídy po ruských parlamentních volbách.

Světová bezpečnost: aktéři a faktory

Autoři věnují pozornost i jednotlivým aktérům a faktorům ovlivňujícím úroveň bezpečnosti chápáné v nejširším slova smyslu, tj. jak předpokladům bezpečnosti jako příčin potenciálních bezpečnostních hrozeb, tak samotným bezpečnostním hrozbám jako jejich sekundárnímu důsledku.

Vládní moc – politika: *Velké národní státy využívají ohrožení bezpečnosti k opětovnému získání vládní autority. Politika „řádu a zákona“. Posun politického těžiště k pravicovému populismu. Pevnost Evropa. Stát znovu získává legitimitu.*

Takovou situací bylo např. napětí kolem Kosova a bombardování Jugoslávie, v druhém případě války v Čechensku, které tehdy premiér Putin využil pro získání prezidentského postu, tedy vládní autority, navíc osobní. Je jedno, využívá-li se k tomu argumentace „potřeby nastolit klid a pořádek“ nebo „nezadatelných lidských práv“. Stejně tak týkají-li se vnějších nebo vnitřních konfliktů. Vyspělejší demokracie čelí těmto pokusům a možnostem úspěšněji. Není však důvodu na tento trend spoléhat. V současné evropské situaci se zdá, že nebezpečí hrozí spíše zprava. (Naše BIS naopak největší nebezpečí spatřovala dlouhou dobu nalevo, v tzv. autonomně anarchistickém hnutí, což události kolem zasedání MMF a SB v Praze posílily.) Nebezpečnější podobu by mohlo mít v případě, kdyby se cosi podobného jako se stalo v Rakousku (vstup haiderovců do vlády) přeneslo např. i do Německa. Poslední teroristický útok v moskevském metru nejspíš jak Dmitrij Medveděv, tak Vladimír Putin využijí k upevnění své moci, i když pravděpodobně první z nich ve prospěch multilaterální politiky, kdežto druhý spíše k posílení směřujícího k multipolaritě. Nelze také přehlédnout, že v evropské krizi převzaly iniciativu a posílily svou moc Německo a Francie, zatím Velká Británie začala zamiřovat do izolace.

Vládní moc – široká veřejnost: *Politická pasivita a široká podpora autoritářství. Média podněcují obavy z odlišnosti. Uvedený soud upozorňuje na potřebu prohlubování participace, tj. základního principu občanské společnosti a participativní demokracie. U nás se tak zatím děje sporadicky a s krátkodobým účinkem. Pokud jde o úlohu médií a zvláště podněcování obav z odlišnosti, jedním z faktorů ovlivňujících volební úspěch rakouské strany svobodných demokratů je liberální azylová politika předcházející rakouské vlády. U nás však média sehrála v případě menšin spíše pozitivní úlohu. Podobně tomu je v boji proti organizovanému zločinu, kriminalitě a zvláště korupci, kde sice se příliš nedaří dostat jednotlivé korupční kauzy k soudu, ale vytvářejí alespoň protikorupční klima s pozitivním účinkem. Nemůžeme však zastírat, že jsme stále na hranicích všeobecné korupce, jejíž překročení může být vážnou bezpečnostní hrozbou a nenapravitelnými riziky.*

Vládní moc – správa: *Reforma veřejného sektoru neúspěšná. Bezpečnost má přednost před průhledností. Centralismus brání pružnosti. Zastaralost veřejné správy. Jde o situaci, která se nás bezprostředně týká, stejně tak ostatních postkomunistických zemí. Problémy u nás mohly nastat v případě, neuspěla-li by připravená reforma státní správy. Z tohoto hlediska bylo symptomatické, že reformu státní správy u nás nejvíce blokovala pravice. Ačkoli bylo zřejmé, že státní správa si nejen zachovala byrokratické prvky z předcházejícího režimu, navíc výrazně zbytněla. Pravice, která se zaštiťovala liberalismem, ve skutečnosti preferovala etatismus, byla proti samosprávným prvkům v řízení, a to nejen ve státní a veřejné správě, ale i v ekonomice. K blokaci optimalizace řízení a zprůhledňování rozhodovacích procesů se zneužívalo i právního řádu (obsah příslušného zákona a postupy Národního bezpečnostního úřadu při prověřování pracovníků, úspěch snahy znovu prodloužit lustrační zákon atd., na druhé straně prosadit prostřednictvím zákona o státní službě konzervativní definitivu ap.). V současné době se ve volebních programech objevovala čísla, o kolik se sníží aparát veřejné správy, aniž by se opírala o kvalifikovanou funkční analýzu její činnosti. Teprve za vlády Petra*

Nečase začalo docházet k redukci státní správy a snižování nákladů na její provoz, někdy na i úkor efektivního fungování jako např. u policie.

Technologie – Organizace práce: *Výrazné zpomalení růstu. Evropa má stále větší problémy konkurovat světu, především v high-tech sektorech. Politické zásahy do reorganizace velkých podniků.* Členové bezpečnostní komunity si stále hlouběji uvědomovali, že špatné ekonomické předpoklady jsou stejně vážné, ne-li vážnější, než bezpečnostní vojenské hrozby. Tím spíš bylo správné usilovat v zahraničním obchodě, a to nejen vojenského charakteru, o získání tzv. offsetů, zvláště know-how, na jehož základě bychom mohli pokračovat v další vědecké, výzkumné a vývojové činnosti i ve výrobě. Efekty však nebyly výrazné.

Kultura – Hodnoty: *Vzrůstající nechuť riskovat. Obavy z budoucnosti. Intolerance pod heslem „zpátky ke kořenům“ včetně zpátečnictví v otázkách pohlaví. Plřživý rasismus. Starost o hospodářskou a dokonce i osobní bezpečnost (městská zločinnost, mafie, válka v blízkosti EU).* Jde o symptomy, které nás nadále v našem polistopadovém vývoji doprovázejí. Zvláště je patrná a zneklidňující neochota podstupovat riziko v ekonomickém podnikání. Řešení se častěji nachází např. ve spekulativním odprodeji majetku atd. Nechuť podstupovat rizika přináší rizika ještě zhoubnější. Nacionalismus se projevuje nejčastěji jako spojitá nádoba v posilování rasismu. Na druhé straně však není možné přehlížet ani menšinovou intoleranci a někdy i prospěchářství.

Instituce Evropské unie: *Počáteční omezená reforma institucí. Reforma až po „žitných válkách“, tj. válkách o vodu 2003-2004.* Evropská rada bezpečnosti (Německo, Francie, Itálie, Velká Británie a dva další členské státy, které rotují), společná politika ohledně hranic (borduro) a zpravodajských služeb (Eurosec), omezení pravomocí Komise a Evropského soudního dvora. Mezivládní přístup. Rozšíření o pět východoevropských zemí. Další rozšiřování se vleče. Předvídala se krize v reformě EU, a zvláště jejích bezpečnostních složek, tj. zejména tzv. evropské obrany. Naznačovalo se zároveň, že stejně jako nebylo jasné, zda bude pokračovat rozšíření Severoatlantické aliance po přijetí tří středoevropských zemí, podobná situace může nastat i po rozšíření EU. Přijetím Lisabonské smlouvy však reforma výrazně postoupila. EU aktuálně usiluje i o vlastní zpravodajskou službu. Rozšiřování EU stejně jako NATO však naráží na limity (dlouhodoběji se např. nedá uvažovat o přijetí Ukrajiny a Gruzie).

Trh práce a sociální politika: *Nedokončená reforma trhu práce a sociálního státu. Nerovnoměrná deregulace a trhy dvojí práce: domácí a přičhozí.* Vzrůstající privatizace sociálních služeb pro bohaté. Další zpřísnění imigrační politiky spojené s násilnou asimilací. Signalizovalo se střetnutí liberalismu se solidarismem. Liberalismus byl do krize ekonomicky úspěšnější, ale stále zjevněji na úkor hluboké sociální diferenciaci, což muselo vést k sociálnímu napětí, konfliktům a krizím, které v mnohém zmařily dosažené úspěchy. Na druhé straně nebylo možné přehlížet sílící sociální parazitismus, který provokoval plátce daní, nejen těch vysokých. Stále vážnějším problémem byla práce cizinců, kde docházelo k paradoxnímu vývoji. Zatímco se zdálo, že po poválečném boomu nebude zahraničních pracovníků příliš potřeba, zvláště nekvalifikovaných, později se ukázala nenaplněnost trhu práce kvalifikovanými pracovníky chybějících profesí, např. ve Spojených státech nebo v Německu (počítačová odborníci). Zpřísnění imigrační politiky se bezprostředně začalo dotýkat i nás, a to zvláště, pokud ne zcela, pro romskou emigraci. Na jedné straně prosazování lidských práv a práva svobodného pohybu přestávalo hrát roli v okamžiku, byla-li

ohrožena životní úroveň i těch nejvyspělejších zemí. Naději měli většinou jen ti, kdo byli schopni se rychle adaptovat v příslušné zemi, resp. asimilovat se s jejím národem. Krize potřebu zahraničních pracovníků omezila.

Jiné druhy ekonomické politiky: *Hospodářské politiky podmíněny starostmi o bezpečnost (vojenské výdaje, ochrana citlivých druhů průmyslu).* Hospodářská a měnová unie pracovala pod přísným politickým dohledem, byla okleštěna nezávislost Evropské centrální banky, Pakt o stabilitě je obcházen, Hospodářská a měnová unie nebyla rozšířena o nové členské státy, jednotný trh blokován opětovným prosazováním národních průmyslových politik. Šlo zvláště o budování tzv. evropské obrany, na které členské země neměly potřebné finance. Situace se od té doby nezměnila, stále se jen diskutuje. Pro nás bylo zvláště znepokojující, že nedocházelo k revitalizaci našeho zbrojního průmyslu, který po listopadu 1989 i naší vlastní vinou až katastrofálně upadl, a to nejen pro rozpad bipolarity. Nebylo proto možné ani mluvit o opětovném prosazování národních průmyslových politik, což vždy hrálo vážnou roli. Mnohé korupční kauzy jsou spojovány s nákupem zbraňových systémů ze zahraničí.

Globalizace: *Zpomalení globalizace. Světový obchod a politika stále více organizovány na základě regionálních bloků. Zanedbávání mezer ve světovém ekonomickém řádu, především mezinárodních financí a rozvoje.* Šlo o rozporný vývoj s vážnými sociálními důsledky. Pokud by globalizace probíhala jako nedokonale řízený ekonomický proces, jakkoli objektivní, bude se setkávat se stále silnějším odporem. Zvláště znepokojivé bylo ignorování nejen ekologických souvislostí, ale i dalšího prohlubování sociálních nerovností a přehlížení kulturních jevů. Podobně je tomu pokud jde o zvládání emigračních vln a integrace cizích etnik. Jednou z reakcí mohlo být posilování regionálních bloků, ale i uzavírání se národních ekonomik. Napravovat situaci po krizi bude proto o to obtížnější.

Regionální bezpečnost: *Počáteční nevšimavost k hromadícím se bezpečnostním problémům v okolí EU, vojenské síly musejí velkou vojenskou akcí nastolit mír.* Zatím si EU po nepříliš dobré zkušenosti s bombardováním Jugoslávie počínala zčásti dobře, zvláště v případě rusko-gruzínského konfliktu, ve které se Aliance příliš neangažovala, pokud vůbec. Diskuze o obranné a expediční rovnováze nadále pokračuje, a to nejen pokud šlo o záměry s budováním tzv. evropské obrany, ale i reakci na posilování pravicového extremismu v Rakousku. Bylo otázkou, jak dalece pevně bude pokračovat v izolaci rakouské vlády, protože se proti tomu objevoval odpor, a to nejen pravicových sil. Dokázala-li by EU těmto tlakům čelit, byla větší naděje, že podobný vývoj v jiných zemích nenastane. Pozitivně to ovlivnilo i situaci u nás, zvláště po nástupu vlády Jana Fischera. Pokud šlo o vážnější bezpečnostní ohrožení, v Evropě jej mohlo představovat zatím reálně jen Rusko. Západní země ve vztahu k Rusku se v souvislosti s čečenskou válkou k němu chovaly na první pohled schizofrenně. Na jedné straně Rusko za její drastické vedení politicky odsuzovaly, na druhé straně je nejen slovně, ale i fakticky podporovaly, vědomy si nebezpečí islámského fundamentalismu (předávání poznatků o čečenských a zvláště zahraničních bojovnících, návštěva prezidenta Spolkové zpravodajské služby Německa Augusta Hanninga v březnu roku 2000 v Čečensku ad.). Nepříliš adekvátní byla i reakce NATO na rusko-gruzínský konflikt. Generální tajemník Aliance Anders Fogh Rasmussen usiluje o dobré vzájemné vztahy s Ruskem. Objevila se dokonce i iniciativa bývalých i současných německých bezpečnostních a vojenských, kteří nastolili otázku možného přijetí Ruska do Aliance.

Střední a východní Evropa: „Žiznivé války“. *Rozsáhlá vojenská intervence Evropské unie, vedená velkými členskými státy.* Trvajícím nestabilita za hranicemi EU. Část východní Evropy zachvátil chaos. Velké problémy s organizovaným zločinem, terorismem a imigrací. Tento katastrofický scénář nebyl zcela utopický, za jisté situace mohl v menší či větší míře nastat včetně naší země, ale hlavně v Maďarsku. Nestabilita v mnohých postkomunistických zemích trvala. Bombardování Jugoslávie situaci na Balkánu nevyřešilo. Václav Havel hovořil o mafiánském kapitalismu. Ministr vnitra přenesl těžiště svých priorit z již připravené reformy státní správy na boj proti kriminalitě, zvláště organizovanému zločinu. Evropské instituce si v podstatě nevědí rady s postsovětským prostorem, limitujícím faktorem je energetická bezpečnost a role Ruska a Ukrajiny v jejím zajištění.

Středozeemí: *Nebezpečí politické a sociální exploze. Bludná spirála islámského terorismu a vojenských represí. Pokus o partnerství Evropská unie – Středozeemí nevyšel.* Uzavření hranic a vzestup migračních tlaků vedl k velké islámského fundamentalismu z prostoru Kosova a Čečenska, které po zjištění jeho financování Saúdskou Arábií nepominulo. Oblast Středomoří byla na okraji zájmu, což bylo chybou. Nepřijímala se odpovídající opatření, zvláště v protivzdušné obraně. Ani Sarkozyho iniciativa vytvoření Středomořské unie příliš nezabrala. [14]

USA: *Hospodářské výsledky zaostávají za historickými trendy. Vzdávající izolacionismus. Soustředění se na Ameriku. Panamerická zóna volného obchodu. Vojenský odchod z Evropy.* Zatím podobný vývoj nehrozí. Proto nejspíš blíže pravdě jsou soudy o USA v jiných scénářích:

Vítězné trhy: Nejlepší ekonomické výsledky a nikým neohrožené globální vůdcovství. Nadále pilířem sítě aliancí soustředěných kolem NATO, ale snižují se požadavky na vojenskou intervenci. **Sto květů:** Hospodářské výsledky v souladu s historickými trendy. Omezené politicko-vojenské zasahování a menší ekonomické zájmy v Evropě. Selektivní přístup ke globálním problémům: privilegované vztahy s Latinskou Amerikou a Čínou. **Sdílená odpovědnost:** Trvalá ekonomická dynamičnost. Méně politického zasahování a příležitostné srážky s mnohem asertivnější Evropou. Postupně je přijímán mnohostranný přístup k mezinárodním vztahům. **Tvořivé společnosti:** Hospodářské výsledky v souladu s historickými trendy. Vzdávající mezinárodní opozice vůči globalizaci. Pozornost soustředěna na domácí problémy a menší angažování se v ostatním světě. Napětí mezi USA a EU v otázce mezinárodního řádu (obchod, finance, životní prostředí). Privilegované vztahy s Latinskou Amerikou a Asií. Vše závisí na tom, jak se Barack Obama po reformě zdravotnictví a podpisu smlouvy START 2 celkově vypořádá s ekonomickou krizí a začne prosazovat zahraniční a bezpečnostní politiku směřující k multilaterální podobě světa.

Rusko: Vzdávající politický a hospodářský rozpad. Vláda organizovaného zločinu. Zapojení do regionálních konfliktů. V jiných scénářích byl obraz Ruska následující: **Vítězné trhy:** Postupná politická stabilizace a obnova hospodářství. Posílení bilaterálních vztahů s USA (souhlas s OBSEizací NATO). Užší vztahy s Čínou a SNS. **Sto květů:** Uzavřenost do sebe. Vzdávající síla regionů. Odcizení a napětí s EU. Posílení bilaterálních vztahů s USA. **Sdílená odpovědnost:** Politická stabilizace a hospodářská obnova. Posílení bilaterálních vztahů s EU (dohoda EU a Ruska o volném obchodu). **Tvořivé společnosti:** Přetrvávající politickoekonomický chaos. Odcizení od EU, která se soustřeďuje na sebe.

Asie: Obtížný hospodářský přechod (světový pokles a vzrůstající protekcionismus). Čínsko-japonská rivalita. Regionální konflikty. Kromě Spojených států, Ruska, dále Středomoří, islámského fundamentalismu, vnímají odborníci Evropské komise jako relevantní okolí Asii, zvláště Čínu a ve vztahu k ní Japonsko. [15]

Závěr

Scénáře Evropa 2010 nepředpokládaly vznik finanční a ekonomické krize. Preferovaný neoliberální model související s Fukuyamovým „koncem civilizace“ se tím neosvědčil, i když existuje legitimní názor, že vlastně jde o cyklickou krizi, která byla vystupňována riskantním úvěrováním bank a neadekvátními zásahy politiků. Na rozdíl od prognózy nebyla odložena, ale pokračovala integrace EU nejen v ekonomické, ale i v bezpečnostní, environmentální a sociální oblasti. S výjimkou Ruska s autoritativními a Běloruska zásahy do ekonomiky se v Evropě žádný jiný ekonomický model neobjevil. Kromě rusko-gruzínského konfliktu, který nemusel být řešen intervencí, nedošlo v Evropě k vážnějšímu ozbrojenému střetnutí. Nepředpokládala se však série teroristických útoků, zvláště ve Velké Británii, Španělsku a Rusku. Bezpečnostní otázky, vnitřní bezpečnost a obrana se dostaly do popředí více, než prognóza předpokládala, ale účast v zahraničních misích mnoho armád změnila z obranných na expediční. Potvrdila se sílící hrozba mezinárodního organizovaného zločinu a zvýšené kriminality. Evropa prošla komplikovaným a náročným procesem přijetí Lisabonské smlouvy a nastoupila cestu k lepšímu strategickému vládnutí v Evropě i jednotnější zahraniční a bezpečnostní politice. Kladný vliv měl důraz na šíření moderních informačních technologií. Byl zčásti obnoven dialog o sociálním státu. V rozporu s prognózou se nedařilo zastavit sociální diferenciaci, ani aktivizovat občanskou společnost. Ve Spojených státech se neprosadil izolacionismus, naopak převládala preventivní bezpečnostní politika preemptivního charakteru, která vedla k iráckému a afghánskému konfliktu. Se stále většími potížemi se dařilo zvládat migrační vlny. Dále hrozilo nebezpečí terorismu realizovaného strukturami islámského fundamentalismu s radikalismu.

Po nástupu Baracka Obamy může být poválečný světový vývojový proces do budoucnosti naznačen charakteristikami: bipolarita – unipolarita pod vedením Spojených států s možným alternativním vyústěním do multipolarity s vážnými potenciálními bezpečnostními důsledky či do multilaterálního světa řídicího se dohodnutými pozitivními principy. Z metodologického hlediska se ukazuje jako téma k zamyšlení, zda by nebyl efektivnější jiný přístup: místo tvorby x variantních scénářů jedním prognostickým týmem, aby se vytvořilo více různorodých týmů s odlišným zaměřením, které by na jedno téma zpracovávaly pouze jeden scénář. [16] [17]

V poslední době se ukázaly symptomy daleko vážnějšího negativního procesu, který dosud byl spíše pod povrchem. Je jím fragmentace Evropy, která vystoupila do popředí v souvislostech s řešením finanční krize a následné krize eurozóny. Vytvořily se zárodky budoucích možných bloků: Velké Británie odsuzující se do izolace, z níž může hledat východisko jen návratem, nebo posilováním anglo-amerického bloku; Německo a Francie obklopených eurozónou, resp. tzv. tvrdým jádrem; slabší strany dvourychlostní Evropy s převážně východoevropskými postkomunistickými zeměmi, kterým by v případě ještě větší krize možná nezbývalo než obracet se na východ.

Stačí připomenout dramatickou historii 20. století, co s Evropou a světem udělala jejich fragmentace. V první světové války to byla Dohoda (Francie, Rusko, Velká Británie za následné pomoci Spojených států) a Trojspolek (Rakousko-Uhersko, Německo, Itálie, která v průběhu války vystoupila). V době druhé světové války to byla fašistická Osa Berlín-Rím-Tokio (Německo, Itálie, Japonsko) a Spojenci (SSSR, USA, Velká Británie, Francie). Konečně studená válka, označovaná někdy i za třetí světovou válku, proti sobě postavila dvě supervelmoci: Spojené státy a Sovětský svaz se svými aliančními spojenci či satelity. Ani nyní není svět celistvý.

Poznámky k textu a literatura:

- [1] Jiří OVČÁČEK, Eurokomisař Vladimír Špidla řekl Právu: Sociální demokraté byli pokrokoví, ale úspěchy z minulosti nestačí. *Právo*, 23. 11. 2009, s. 13. Může se tu legitimně ozvat i o historii opřená skepse – Vladimír Špidla místo Slávů myslel samozřejmě Evropany. Zároveň tím navodil téma Co je Evropa? A jak bude vypadat, jak bude mluvit, s čím se bude identifikovat, na jaké kořeny a tradice bude navazovat atd. za oněch 100 let? A to už vůbec ani nedomyšlíme, jak se superstáty chovají k jednotlivým entitám, jež ovládají, eufemisticky a ironicky řečeno, „jež se v jeho rámci radostně rozvíjejí“ a jak se chovají tyto entity v okamžiku, kdy se superstáty rozcházejí, neboť nic netrvá věčně, neboť jak se říkalo již ve starém Římě: „Ani na Palatinu nerostou stromy až do nebe!“ Zkušenost historicky nedávna z rozchodu jednoho téměř stoletého superstátu budiž pro nás poučením, neřku-li mementem. Není náhodou onen superstát pro menší evropské národy, typu našeho národa, spíše nebezpečím, než zárukou světlých zítřků?
- [2] *Právo*, 24. 4. 2010, s. 10.
- [3] Gilles Bartrand (koordinátor), Anna Michalski, Lucio R. Pench. Pracovní verze, červenec 1999. Z dosud známých existují dva české překlady: Jeden v rozsahu 114 stran, druhý ve stručnějším rozsahu 76 stran, který neobsahuje vlastní podrobnější scénáře a metodologii jejich zpracování, slovník, prameny a složení pracovních skupin. Autor o těchto scénářích publikoval informaci v časopise Soudy Jaká bude Evropa v roce 2010, č. 21/2000, s. 15 a v časopise *Vojenské rozhledy* č. 3/2000, s. 144.
- [4] Opět je tu reálná skeptická poznámka, že nerovnoměrný ekonomický vývoj je realitou i pro dnešní i budoucí EU. A bude tomu tak nadále, nic na tom nezmění nikdo, ani v Bruselu, ani v Paříži, ani v Berlíně, ani v Aténách, ani v Lisabonu, neboť dosažení rovnoměrného ekonomického vývoje je věc společensky mimořádně obtížná a neobyčejně nákladná, navíc nespravedlivá. My máme dokonce s organizací rovnoměrného ekonomického vývoje a rozvoje své zkušenosti jako je industrializace, penězovod, pragocentrismus, to jsou jen jako příklad slova s tímto jevem bytostně spojená.
- [5] Vybrána byla tato: 1. Instituce a vládní moc. 2. Sociální soudržnost. 3. Ekonomická přizpůsobivost. 4. Rozšiřování EU. 5. Vnější okolí Evropy.
- [6] 1. Vládní moc: politika, široká veřejnost, správa. 2. Technologie a organizace práce. 3. Kultura a hodnoty. 4. Instituce EU. 5. Trh práce a sociální politika. 6. Jiné druhy ekonomické politiky. 7. Globalizace. 8. Regionální bezpečnost. 9. Střední a východní Evropa. 10. Středozemí. 11. USA. 12. Rusko. 13. Asie.
- [7] 1. Demografie. 2. Technologie a organizace. 3. Kultura a hodnoty. 4. Globalizace. 5. Makroekonomická politika. 6. Průmyslová politika. 7. Sociální a zaměstnanecká politika. 8. Mezinárodní úpravy. 9. Evropská integrace. 10. Veřejní činitelé. 11. Odborové svazy. 12. Nevládní organizace. 13. Nadnárodní korporace.
- [8] Např. u faktoru kultura a hodnoty byly zpracovány tyto výpovědi: 1. Rostoucí individualismus. Strach z budoucnosti. 2. Silně rostoucí individualismus. Sociální a geografická segregace. Moc nátlakových skupin. 3. Renesance sociálního a ekologického povědomí. Experimenty regionů a lokalit. 4. Revolta spodní poloviny proti globalizaci.
- [9] Zatím se k hodnocení prognózy Evropa 2010 vyslovil Jan Balcar, který k prvnímu scénáři napsal: Ve scénáři Triumfující trhy byl předpovězen mohutný růst evropského bohatství založený na tržních principech. Evropský občan nejen bohatne, ale dostává se mu i dobrého vzdělání. Základní optimismus však doprovázejí negativní tendence. Bohatství společnosti je především bohatstvím schopnějších, přestává se dostávat na všechny, zeslabující role sociálního státu dopadá na ty, kteří nemají dost intelektuálních či fyzických sil vyrovnat se s požadavky náročnějšího pracovního prostředí, a těch, kteří spoléhají ve stáří a nemoci výhradně na stát. Triumfující trhy dokazují vyšší efektivnost tvorby bohat-

ství soukromým sektorem, proto dochází ke snižování výdajů státních rozpočtů na veřejné stavby, zdravotnictví, ochranu životního prostředí, důchody, kulturu a další. Společnost se nedokáže vyrovnat s růstem kriminality, s působením mafií a klientelismem. Snaha o zvěřování individuálního bohatství, podporovaná rychlými inovacemi, nezřízenou reklamou či bulvarizací médií, má vliv na posilování individualismu a relativizaci hodnot. Scénář se ukázal jako nereálný v tom, že politické strany si nedovolily nerespektovat voliče a jejich sociální požadavky uskutečňovaly i za cenu zadlužování států. Bankovní sektor prokázal chamtivost a neodpovědnost vymyšlením finančních novotvarů („toxická aktiva“), které se odpoutaly od reálného světa a přivodily finanční krizi s celospolečenskými dopady. Soukromé bohatství se často stalo virtuálním, nikoliv skutečným a podloženým. Banky a pojišťovny se staly příliš mocnými, než aby si stát dovolil je nezachraňovat na úkor daňových poplatníků. Hodnoty morální odpovědnosti a střídmosti byly povětšinou nahrazeny povrchností a neodpovědností. (Balcar, J.: Bez vize. Analýza. *MF Dnes*, příloha Kavárna. 5. 6. 2010. s. 40.)

- [10] K druhému scénáři Jan Balcar napsal: Neorenezanze rysuje rozkvět společnosti neorganizované systémem politických stran. Zdiskreditovaná státní správa není schopna reagovat na samostatnost mladé generace danou mj. možnostmi informačních technologií. Zákony jsou obcházeny, daně placeny liknavě. Avšak především občané starších generací vyžadují od státní správy podpory zabezpečující jim sociální minimum a bezplatnou zdravotní péči. Ztrácí se víra v politiku kvůli jejich neschopnosti řídit veřejné věci, ale i v sobecké manažery velkých společností. Vakuum po centrální autoritě je naplňováno samovolným budováním různých zájmových sdružení a lokálních orgánů. Společnost se tím atomizuje. Lidé se sbližují na regionálních úrovních namísto politických seskupení. Evropa, jež opustila své křesťanské kořeny, ztrácí intelektuální étos pro ostatní země, které uplatňují své národní, náboženské a jiné tradice. Rozpad centrální autority se týká i orgánů Unie. Uvnitř EU se vytvářejí nové lokální aliance, s tendencí Německa být vůdčí autoritou ve střední Evropě a Francie ve Středomoří. Británie se snaží udržovat své atlantické spojení s USA a s oblastmi, s nimiž byla dříve spojena. Pokud byl tento scénář pojímán jako varovný, splnil svůj účel tím, že vlády a parlamenty se přece jen snažily, aby se nerealizoval, byť leccos z něho v praxi pozorovat lze (tamtéž, s. 40).
- [11] Potřetí Jan Balcar: Scénář Sdílená odpovědnost vyjadřuje přání harmonického vývoje Evropy, navazujícího na humanistické tradice a odčínujícího její celosvětově negativní roli, kterou sehrála v první polovině 20. století. Hlavní úlohu má efektivní (nezkorumpovatelná, vzdělaná a organizačně schopná) státní správa na všech úrovních, úzce spolupracující s občanským sektorem. Společnost je přesvědčena, že vyšší osobní zdanění je kompenzováno kvalitními službami veřejného sektoru (vzdělání, zdravotnictví, ekologie, doprava). Občanská společnost spoléhá na využívání veřejných finančních prostředků k prosazování svých projektů. Scénář je opakem neoliberalní ekonomické teorie a jakousi obdobou ideální představy vývoje české společnosti po roce 1989. Nerealizovatelnost má řadu příčin: většina lidí touží vytvářet především svoji osobní budoucnost. Má-li takový scénář naději na úspěch, pak po vítězné válce nebo revoluci, kdy je společnost zdánlivě jednotná. Ale záhy se začínají vyjevovat názorové rozdíly. Mimo Evropu je tento scénář naplňován autokratickými, ne-li diktátorskými režimy či na náboženských základech. Některé zásady „sdílené odpovědnosti“ se objevují ve vizích Václava Havla a v jemu blízkém okruhu. Důraz na celospolečenský a sociální aspekt života společnosti dostává také podobu zdůrazňování lidských práv v podobě antidiskriminačních zákonů (tamtéž, s. 40).
- [12] Scénář čtvrtý okomentoval Jan Balcar takto: Scénář Tvořivé společnosti předpokládá zavedení hospodářských a politických reforem reagujících na odcizení většiny obyvatel společnosti, v níž žijí. Snížila se většina sociálních dávek, neboť stát postrádá prostředky a věřitelů se nedostává. Revolta se přenesla do ulic. Policie není s to udržet pořádek. Dochází k fyzickému násilí na politicích a manažerech. Burzy se zhroutily, měny znehodnotily. Nastalá situace probudí snahu politiků i národohospodářů o nápravu. Ze zájmu obyvatel o věci veřejné se změnil systém veřejné správy. Od každé firmy v Evropě je požadováno hodnocení dopadu jejich činnosti na životní prostředí. Byly zavedeny nové daně z kapitálu a za znečišťování životního prostředí. Evropané dostali právo věnovat se několik let svého produktivního života společensky prospěšným činnostem, které by v prostředí striktně tržní ekonomiky nenašly odbytu. Zvýšila se umělecká a kulturní aktivita obyvatelstva. Seniori mají větší chuť a možnosti se zapojit do společenského dění. Opatření sice vedou ke snížení hospodářských ukazatelů, nicméně obyvatelé se cítí šťastnější. Scénář byl nerealizovatelným přáním některých intelektuálů, kteří sni o třetích cestách mezi kapitalismem a socialismem. Některé myšlenky nacházejí odezvu v politice zelených (tamtéž, s. 40).
- [13] Konečně ke scénáři pátému Jan Balcar podotkl: Scénář Nepokojné okolí zdůrazňuje dominantní roli vnějšího – blízkého i vzdáleného – okolí EU, které chce získat prospěch teroristickými akcemi. To vede k nutnosti vojenských zásahů států Evropské unie. Společnost je konsenzuální v přijetí tvrdých zákonů proti terorismu a nepokojům. Tím se začíná její legislativa přibližovat legislativě policejního

státu. Náklady na tato opatření jsou značné a společnost přestává být tvůrčí v řešení svých hlavních sociálně ekonomických problémů. V roce 1999 se tento scénář zdál nepravděpodobný, ale po teroristických útocích v USA (2001) a následných atacích v Evropě (Madrid, Londýn) nabyl na aktuálnosti. Vnitřní protiteroristická opatření jednotlivých zemí nebo akce v Iráku a Afghánistánu jsou toho důkazem.

- [14] Blíže viz Balabán, M., Rašek, A.: Na co myslí Nicolas Sarkozy. *Hospodářské noviny*, 31. 5. 2007, s. 8.
- [15] Celkově Jan Balcar hodnotí scénáře následovně: Předložené vize vesměs přecenily vnitřní rozpornost evropského společenství. Ukázala se soudržnost vnitřních principů zemí Evropské unie založená na parlamentní demokracii, (sociálně) tržních mechanismech a ochraně majetku občanů. Nicméně vznikající trhliny varují: přicházejí obrovské schodky státních rozpočtů a zadluženost států, neochota přijmout větší díl odpovědnosti občanů za sebe. Někteří společenší akademici tudíž volají po změně paradigmat (uspořádání společnosti). Jenže celospolečensky platný právní řád a ochranu vnější i vnitřní bezpečnosti států i jejich nadnárodních seskupení nelze nahradit volnými regionálními sdruženími. Rozpad demokratické centrální moci totiž doprovází její nové nastolování – ovšem mocenskými prostředky autoritativními či totalitářskými. Vize neodhalily zásadní problém řízení EU. Bez stanovení sankcí pro nedodržování rozpočtových pravidel je projekt eura nerealizovatelný. Buď by bylo třeba euro omezit jen na země, jež mají takovou strukturu ekonomik, která může zajistit dodržování těchto pravidel (vzdělaná společnost zaměřená na produkci s vyšší přidanou hodnotou), nebo schvalovat státní rozpočty jednotlivých zemí v Evropském parlamentu nebo v Evropské komisi. To je dosud nepředstavitelný zásah do fungování EU posouvající ji silně k federalizaci a odsouvající nerealizovatelnou ideu vyrovnávání životní úrovně v jednotlivých zemích eurozóny. (Balcar, J.: Bez vize. Analýza. *MF Dnes*, příloha Kavárna. 5. 6. 2010, s. 40.)
- [16] Jan Balcar se zmiňuje i o české podobě Evropy 2010: Vzhledem ke snaze vlády Miloše Zemana prognózovat vývoj v ČR, dostalo se zde variantní zprávě, jak se bude vyvíjet Evropa do roku 2010, pozornosti. Stala se i výchozím podkladem pro vypracování Vize rozvoje České republiky do roku 2015. Ta nejprve byla dokumentem vládním, posléze akademickým. Měla sloužit coby podklad pro strategická rozhodování státních orgánů. Jenže vládní orgán pro řešení vizí a strategií rozvoje ČR, Rada vlády pro sociální a ekonomické strategie, byl po třech letech existence Vladimírem Špidlou zrušen. Již za premiéra Zemana naráželo naplňování vizí na rezortní zájmy ministrů, a hlavně na krátkodobý populismus v řadách sociální demokracie. Přitom bylo jasné, že plnění rezortních a oblastních zájmů se neobejde bez zadlužování. A tak se i stalo (tamtéž, s. 40). K nové situaci kolem vize Evropa 2020 se vyjádřila senátorka Gajdůšková, která konstatovala, že Češi se do evropských debat nezapojují. EU právě řeší dokument evropské vize do roku 2020, který je pokračováním Lisabonské strategie. V České republice se však podle ní žádná debata nad tímto programem nevede. „Nejsme ochotni ani schopni se zapojovat do evropských debat,“ řekla senátorka s tím, že se pak divíme, co z EU přijde jako hotová věc. Podle Gajdůškové je „Evropa 2020“ strategický dokument, ke kterému je třeba se vyjádřit. „K dokumentu by se měla vyjádřit Akademie věd a samozřejmě parlament,“ dodala. Nový plán „Evropa 2020“ by podle Komise měl vést EU k hospodářství s vysokou úrovní zaměstnanosti, produktivity a sociální soudržnosti. Strategie reaguje na hospodářské problémy unie ve srovnání s ostatními vyspělými ekonomikami. Jádrem strategie by měly být tři priority: Inteligentní růst zahrnující rozvoj ekonomiky založené na znalostech a inovacích. Za druhé udržitelný růst zahrnující podporu konkurenceschopnější a ekologičtější ekonomiky méně náročné na zdroje. Poslední je růst podporující začlenění, který má spočívat v rozvoji ekonomiky s vysokou zaměstnaností, jež se bude vyznačovat hospodářskou, sociální a územní soudržností (*Eurozpravy.cz* 15. 4. 2010).
- [17] Scénář Evropa 2010 byl jedním z východisek tvorby scénářů pod názvem Tři scénáře o budoucnosti světa, Evropské unie a České republiky. Autoři Miloš Balabán, Jakub Kašík, Antonín Rašek, Libor Stejskal, k dispozici na: http://www.population-protection.eu/attachments/037_vol2n2_balaban_kasik_stejskal_rasek.pdf. Zdroj: Evropská komise, Útvar perspektivních studií, Scénáře Evropa 2010. *Pět možných představ o evropské budoucnosti*. Gilles Bartrand (koordinátor), Anna Michalski, Lucio R. Pench. Pracovní verze, červenec 1999. Z dosud známých existují dva české překlady, jeden v rozsahu 114 stran, druhý ve stručnějším rozsahu.